

ANASAY

3 Aylık Ulusal Hakemli - Süreli Dergi -Yıl:3 – Sayı:7 - Şubat 2019

koynunda büyüdük

ANASAY

3 Aylık Ulusal Hakemli - Süreli Dergi - ISSN 2587- 2001 e-ISSN 2618-6187

İÇİNDEKİLER

Ramazan KILIÇ.....11

YABANCI DİL ÖĞRETİMİNDE ANADİL - HEDEF DİL YAPILARININ BAŞARIYA ETKİSİ

THE EFFECT OF MOTHER TONGUE-TARGET LANGUAGE ON SUCCES OF FOREIGN LANGUAGE TEACHING

Nurullah KIRKPINAR.....29

MİLLİ MÜCADELE YILLARINDA BOLŞEVİZM PROPAGANDASI VE ANADOLU BASINI 1919-1922

BOLSHEVISM PROPAGANDA IN THE YEARS OF NATIONAL STRUGGLE AND ANATOLIAN PRESS 1919-1922

Nesrin GÜLLÜDAĞ - Halit BAŞ.....73

1452 NUMARALI İZMİT ŞERİYE SİCİLİNDE YER ALAN UNVAN VE LAKAPLAR ÜZERİNE BİR İNCELEME

A STUDY ON TITLES AND PSEUDONYMS IN THE SHARIA COURT REGISTERS OF IZMIT, REGISTRY NO 1452

Rukiye ÖZDEMİR - Ahmet AYDIN105

OSMANLI TARİH YAZICILIĞINDA MUHTASAR UMUMİ TARİHLER ÜZERİNE

ON THE SUMMARY GENERAL-HISTORY WRITINGS IN THE OTTOMAN HISTORIOGRAPHY

Muhammet Ali HOROZ137

17. YÜZYIL BAŞLARINDA GALATA'YA GELEN TİCARİ ÜRÜNLER VE GALATA GÜMRÜK BÖLGESİ

EARLY 17th CENTURY COMMERCIAL PRODUCTS INCOMING TO GALATA AND GALATA CUSTOMS TERRITORY

Mayrambek OROZOBAYEV157

KIRGIZLARDAKİ AŞIKLIK GELENEĞİNİN YENİDEN DOĞUŞU ÜZERİNE

ON THE REBIRTH OF THE TRADITION OF MINSTRELSY IN KYRGYZ

Mine TAŞDEMİR.....169

**SA ‘DU‘LLÂHEL-HALVETÎ‘YE ATFEDİLEN ANONİM KASİDE-İ BÜRDE ŞERHİNE
GÖRE NEFSİN MAHİYETİ VE ÖZELLİKLERİ**

*THE FEATURE AND CHARACTERISTICS OF THE NAFS ACCORDING TO THE
COMMENTARY KASIDE-I BÜRDE ATTRIBUTED TO SA ‘DU‘LLÂH EL- HALVETÎ*

1452 NUMARALI İZMİT ŞERİYE SİCİLİNDE YER ALAN UNVAN VE LAKAPLAR ÜZERİNE BİR İNCELEME^{1*}

A STUDY ON TITLES AND PSEUDONYMS IN THE SHARIA COURT REGISTERS OF İZMİT, REGISTRY NO 1452

DOI: 10.33404/anasay.529315

Çalışma Türü: Araştırma Makalesi / Research Article

Nesrin GÜLLÜDAĞ** - Halit BAŞ***

ÖZET

Şer’i mahkemelerde tutulan ve resmi statü taşıyan ve her türlü kaydın bulunduğu defterlere, genel/yaygın adıyla “Şeriye Sicili” denir. Şeriye sicilleri ait olduğu dönemin sosyal, etnografi, siyasi, ekonomik, hukuk, din, dil, yer adları, kişi adları vb. ile ilgili zengin ve güvenilir bilgiler içermesi yönüyle, kültür tarihinin en önemli kaynakları arasında yer alır.

Lakap ve unvanlar Türk kültüründe oldukça önemli bir yere sahiptir. Günümüzde dahi birçok kişi lâkapları ile anılmaktadır. Lâkaplar kişinin fizikî, ruhsal, sosyolojik, soy-sop, mesleki olarak, çeşitli karakteristik özelliklerinden hareketle toplumdaki yerini ayırt etmeyi kolaylaştıran bir unsurdur. Lakap kullanımı, resmî kayıt sisteminden önceki dönemlerde kişilerin tanınmasına yöne-

¹⁻ Makale Geliş Tarihi: 19. 02. 2019 Makale Kabul Tarihi: 21. 02. 2019

* Bu çalışma, 09-11 Mart 2018 tarihlerinde Kocaeli’de düzenlenen “5. Uluslararası Orhan Gazi ve Kocaeli Tarihi Kültürü” adlı Sempozyumda sözlü olarak sunulan “1452 Numaralı İzmit Şer’iye Sicilinde Yer Alan Unvan Ve Lakaplar Üzerine Bir İnceleme” adlı basılmamış bildirinin yeniden düzenlenmiş ve geliştirilmiş şeklidir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Iğdır Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, nesrin_kars@hotmail.com

*** Arş. Gör, Iğdır Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Elemanı, halit.bas @igdir.edu.tr

lik önemli bir fonksiyonu da üstlenmiştir. Lâkap ve unvanları ele alırken, ait olduğu yüzyıl ve bu yüzyılın sosyal bağlamı da mutlaka göz önünde tutulmalıdır.

1805-1815 yılları arasını kapsayan İzmit Şeriye Sicili defteri daha önce Topkapı Sarayı Arşivinde iken, şu anda Ankara Milli Kütüphanede 1452 numara ile kayıtlıdır. Bu çalışmada 1452 numaralı İzmit Şeriye Sicilinde (1805-1815) yer alan unvan ve lâkaplar tespit edilecektir. Tespit edilen bu unvanlar, aynı zamanda tahlil de edilecektir. Sayıca oldukça hacimli olan lâkaplar ise kendi aralarında genel lâkaplar, dinî lâkaplar, yerleşim yerlerine mensubiyet ifade eden lâkaplar, fizikî özellikleri belirten lakaplar, meslek/uğraşı bildiren lâkaplar vb. şeklinde bir sınıflandırmaya tabi tutulacak ve elde edilen bu malzeme tarihî-linguistik yöntemlerle incelenip değerlendirilecektir.

Anahtar Sözcükler: Lakap, Ünvan, İzmit, Şeriye Sicili

ABSTRACT

The records that are kept in ecclesiastical courts and that have official status are called “Sharia Court Registers” (Şeriye Sicilleri). Since the sharia court registers contain rich and reliable information regarding the social, ethnographic, political, economic, legal, religious, language, place names and person names, etc, of the period, they are among the most important sources of cultural history.

The titles and pseudonyms are very important in Turkish culture. Even today, many people are known with pseudonyms. Pseudonym is an element that makes it easier to distinguish someone due to his physical, spiritual, sociological, lineage, occupational, and various other characteristics. The use of pseudonym had an important function for the recognition of individuals in the preceding periods of the official registration system. During analysis of the pseudonyms and titles, the century it belongs and the social context of that century should be taken into consideration.

Covering the period between 1805 and 1815, the Sharia Register of İzmit was previously kept in the archives of Topkapı Palace. It is now kept in Ankara National Library with the number 1452. The aim of this study was to determine the titles and pseudonyms in the Sharia Court Registry of İzmit, register no 1452 (1805-1815). The identified titles will be analysed. The pseudonyms, which are quite high in number, will be classified as general pseudonyms, religi-

ous pseudonyms, pseudonyms that refer to the places of residence, pseudonyms indicating physical characteristics, and occupational/vocational pseudonyms. This material obtained will be examined and evaluated using historical-linguistic methods.

Keywords: Pseudonym, Title, İzmit, Şeriye Registry

GİRİŞ

1. Şeriye Sicili Nedir?

Kadınların ve mevalinin buldukları kaza ve şehirlerde şer'î mahkemeler bulunmaktaydı. Kadınlar şer'î mahkemelerde kendilerine verilen beratlardaki görevlerini yaparak Hanefî mezhebi üzerine hüküm verirlerdi. Nikah, izdivaç, miras, yetim, sahipsiz malların muhafazası, vasi tayin ve azli, vasiyetlerin ve vakıfların hükümlerine riayet edilmesinin nezareti, cürüm ve cinayet vs. bütün davalar gibi şer'î ve hukukî bütün işler kadınlar tarafından görülürdü. Reaya yani köylü tabakası ile askerî sınıf arasındaki ihtilaf hükümetin emriyle kadınlar tarafından ele alınır ve verilen hüküm hükümete bildirilerek oranın vereceği karara göre infaz olunurdu (Uzunçarşılı 1988: 108-109).

Kadınların şer'î ve hukukî vazifelerinden başka önemli idarî görevleri de vardı. Bu hususta hükümetçe kendisine ferman gönderilir ve o da gerekli cevabı hükümete arz ederdi. Zahire ve amele tedariki, hayvan sevki, menzil emirleri, asker toplanması, iktisadî işler, mahallî rayice göre eşyaya narh konulması, belediye işleri vs. yani askerî inzibattan başka neredeyse bütün devlet işleri kadınların idaresindeydi. Bu geniş yetkileri dolayısıyla kendilerine gelen hüküm ve fermanları, bunlara verilen cevapları ve gördükleri çeşitli davalara dair vermiş oldukları hükümleri kayıt etmek için kanunen sicil denilen birer defter tutmaları zorunluydu (Uzunçarşılı 1988: 109).

Sicil defterlerine, kadı divanı, mahkeme kayıtları, sicillât-ı şeriye, kadı defteri, kadı sicilleri, zabt-ı vekayi, ve yaygın kullanımı ile şeriye sicilleri denilmektedir (Uğur 2010: 8). Bunlardan "Osmanlı mahkeme kayıtları" veya "Osmanlı mahkeme sicilleri" diye de söz edilmektedir (Gedikli 2007: 73).

Şer'îye sicil defterlerinde mevcut olan yazılı kayıtları iki ana guruba ayırabiliriz. Birincisi; kadınlar tarafından inşa edilerek yazılan kayıtlardır. Bunlar hüccetler, ilamlar, ma'rûzlar mürâseleler ve diğer kayıtlardır. İkincisi; kadınların kendilerinin inşa etmedikleri, belki kendilerine hitaben gönderildiği için sicile

kaydedilen fermanlar, tayin beratları, buyrulduklar ve diğer hüküm çeşitleridir (Akgündüz 2009: 27).

2. Şeriye Sicillerinin Önemi Nedir?

Osmanlı mahkeme defterleri bahsedilen tür ve içerikleri sebebiyle tutulduğu dönemin ve bölgenin hukuk tarihi için değerli bir kaynaktır. Bu defterler sayesinde o dönemde mahkemelere intikal etmiş bulunan hukuki ihtilaflar hakkında bilgi sahibi olunabilmektedir (İstanbul Kadı Sicilleri 2008: 11). Siciller adlî teşkilat bakımından da önemlidir. Kadılık, naiplik, muhızrlık, mübaşirlik, bostancıbaşılık, çavuşluk ve subaşılık gibi adlî müesseselerin hem idarî yapılarını hem de gördüğü görevleri en geniş şekilde şeriye sicillerinden öğrenebiliriz (Gedikli 2007: 75).

Şer'îye sicilleri, hukuk tarihi ile birlikte siyasi tarihin yanı sıra askerî, kültürel, sosyal ve iktisadi yapı hakkında çok kıymetli bilgiler ihtiva etmektedirler. Defterin ait olduğu bölgedeki piyasalar, eşya fiyatları ve bu fiyatlarda ortaya çıkan değişiklikler, alım satımı yapılan eşyalar için belirlenen standartlar, merkezi yönetimden bölge ile ilgili gönderilen fermanlar, hükümler, o bölgede yapılan imar faaliyetleri, sefere çıkan ordunun lojistik desteğiyle ilgili hazırlıklar, göçler, yerleşim sorunları, nüfus hareketleri, vakıflar, meslek kuruluşlarının faaliyetleri, miras, vasiyet, vakıf kurma, bağışlama, rehin, evlenme, boşanma, kurulan ticari şirketler gibi sosyal, iktisadi, idari ve hukuki her türlü hareket ve işlemler hakkında da birinci elden bilgi sahibi olabilmekteyiz (İstanbul Kadı Sicilleri 2008: 12). Bu sayede mahalle ve köyleri, örf ve adetlerini, gösteren çok değerli bilgiler elde etmemiz mümkün olmaktadır (Yılmazçelik 1999: 160).

Mevcut kroniklerde bile çoğu kere bulunamayan bu bilgiler, Osmanlı mahkeme defterleri Osmanlı hukuk ve iktisat tarihi hakkında da daha ayrıntılı, güvenilir değerlendirmeler yapmamıza imkân tanımaktadır (İstanbul Kadı Sicilleri 2008: 12).

Şeriye sicillerinin merkez teşkilatı ile taşra teşkilatı arasındaki ilişkiler açısından da önemi vardır. Hatta Divan'da tutulan bazı defter serileri eksik olduğundan, merkezden gelen kayıtların tutulduğu siciller, onları ikmal işlevi de görerek merkez kayıtlarının eksikliklerini giderici bir rol oynar (Gedikli 2007: 76).

Sicillerde kişi adları, köy, kasaba, mahalle, semt adlarına sıkça rastlanılmaktadır. Bunlardan erkek, kadın adları ve unvan ve lakaplar dil bakımından

incelemeye değer konulardır. Eski yerleşimlerin, aşiret ve cemaat adlarını da içermesi açısından iskan tarihi yönüyle de önem arz etmektedir (Yılmazçelik 1999: 165).

3. Şeriye Sicillerinin Sayı ve Durumu

Şeriye sicillerinin tutulup muhafaza edilmesi hukukî bir ihtiyaçtan doğmuştur. Kadı, bir nüshasını sahibine vermekle beraber ilam ve hüccet ve diğer resmi evrakları kendi korunması altında olan defterlere kaydederek evrakta sahtekarlık yapılmasını önlemeye çalışmıştır. Böylelikle ihtiyaç halinde onlara müracaat, edilebilecektir. Bu sayede çok sayıda Şeriye Sicili defterleri ortaya çıkmıştır ki yanan ve kaybolanlar yüzünden maalesef bunların tamamına erişmek mümkün olunamamaktadır (Akgündüz 2009: 26; Uzunçarşılı 1988: 108).

Kadılık müessesesinin Osmanlıların ilk devrinden itibaren mevcudiyeti dikkate alındığında bu tür defterlerin daha erken dönemlerde de var olduğu, düşünülmekle beraber şeriye sicillerinin en erken tarihli örneklerine Bursa'da rastlanmaktadır. İlk örnekleri 1455 yılına ait olan tarihli bu defterlerin tutulması, 1924 yılında şeri mahkemelerin ilgasına kadar sürmüştür (İlgürel 1975: 124-125).

Ulaşılabilen şeriye sicillerinin korunabilmesi ve araştırmacıların istifadesine sunulabilmesi için katalog çalışmaları yapılmış, aynı zamanda bu defterler tek bir merkezde toplanılması için çaba gösterilmektedir.² Bu çabalar sayesinde 20.000 adet üstünde defter ve 500.000 küsur sayfalık şeriye siciline ulaşılmıştır (Akgündüz 2009: 16).

4. İzmit Şeriye Sicilleri

Araştırmacıların sicil defterlerini temin ettiği önemli bir merkez olan İSAM Kütüphanesi'nin Kadı Sicilleri Kataloğu Veri Tabanında, İzmit'e ait 15 şer'iyeye sicil defterinin kaydı bulunmaktadır. Bunların 10'u Kocaeli, geri kalan 5'i ise Kandıra şer'iyeye sicilidir (<http://ktp.isam.org.tr/?url=kaynaksicil/18.02.2018>). Ancak hazırlanan diğer bir katalogda İzmit şer'iyeye sicilleri 10 adet olup 1805-1911 arasındadır. Kandıra sicilleri ise 21 adettir ve 1868-1908 tarihlerine aittir (İlgürel 1975: 126).

Bu çalışmada, İzmit Şeriye sicili (4 Nisan 1805- 30 Kasım 1814) yer alan lakap ve unvanlar tespit edilerek incelenmiştir (Akşener 1992).

² Ayrıntılı bilgi için bkz. (*I. Millî Arşiv Şûrası* 1999; İlgürel 1975: 28-29; Ersoy 1963: 33-65).

1. UNVAN

Doğadaki tüm canlı ve cansız varlıklar ve eşyalar bir isimle anılır. Unvan, Türkçe Sözlükte, san, şahıs adlarıyla bir arada kullanılarak nezakete yönelik bir hitap biçimini veya şahsın ailedeki, topluluk ve toplumdaki mevkinin ve akrabalık derecesini gösteren ad olarak tanımlanmaktadır.

Türkçede unvan bildiren sözcükler kişi adından önce veya sonra gelebilir (Torun 2016: 361-368). 1452 numaralı şeriyeye sicilinde tespit ettiğimiz unvanlar “ağa, bey, çavuş, çelebi, derviş, devletlü, efendi, emir, hâcegan, hacı, han, hanım, haseki, hatun, hoca, kavas, kethüda, molla, paşa/beşe, reis, saadetlü, sey-yid, sultan, şeyh ve zâim” olmak üzere 25 unvan tespit edilmiştir.

1.1.Ağa

Türkçe Sözlük’te Ağa, 1. Geniş toprakları olan, sözü geçen, varlıklı kimse, 2. Halk arasında sayılan ve sözü geçen erkeklere verilen unvan, 3. Ağabey, 4. Okuryazar olmayan yaşlı kimselerin adlarıyla birlikte kullanılan san, 5. Cömert, eli açık, 6. Koca, 7. Osmanlı Devleti’nde bazı kuruluşların başında bulunanlara verilen resmî sandır. (TS:28)

Eskiden yüksek mevki sahipleri hakkında kullanılır bir tâbirdir. Bilhassa Tanzimattan evvelki ıstılahlarda ağalık pek mühimdir. Yeniçeri ocağı zâbitlerine umumiyetle “ağa” denilirdi. Sonraları okuyup yazması olmayanlar hakkında da kullanılır oldu (Pakalın 1993: 21-22).

İtibarlı emirlere, birçok kuruluşun başındaki amirlere, yörenin idaresini ellerine almış kimselere verilen unvandır (Altunsoy 2016: 17). Akçam, XIX yy. Kıbrıs Şeriyeye sicillerinde ağa sözcüğünün, toplumda saygın bir yere sahip, ancak okuma yazma bilmeyen kişilere verilen bir unvan olarak kullanıldığını bildirir (Akçam 2015: 191-208). Özellikle sicillerde yer alan “şuhudü’l-hal” kısmında anılan unvanlı kimselere rastlamak mümkündür. Ağa tabiri, Osmanlı Devleti’nde ordu, saray memuru ve mensupları için kullanıldığı gibi, halkın ileri gelenlerine, esnaf, kethüda ve yiğit başlarına da ağa denilmektedir (Özdemir 2016: 185-196).

Ağa unvanı 170, Ağa-seyyid 19 olmak üzere 189 Ağa unvanı kullanılmıştır.

1.2.Bey

Bey, küçük bir toplumun veya küçük bir devletin başkanı, komutan, zengin, ileri gelen kimse, bay gibi anlamlara gelir. (TS:253) Boyların başında bu-

lunan reislerin aldığı unvandır. Ayrıca büyük memurlara da bu unvan verilirdi (Altunsoy 2006: 25). Bey hem idarî hem de askeri bir unvandır. Köktürkçe yazılı belgelerde Talas III Yazıtı, Hangita- Hat Yazıtı, Uybat VI Yazıtı, Költigin, Bilge Kaan, Tonyukuk Yazıtı, A-Çor Yazıtı ve Hoytu Tamır VI yazıtlarında “beg” unvanı geçmektedir (Gömeç 2000: 131). Arapça bir kelime olan beyin lügat manası satmak, satılmak, satın almaktır (Pakalın 1993: 113). Doerfer “*beg*” unvanıyla ilgili Türkçenin her döneminden çok sayıda örnek “*baga*” unvanıyla ilişkilendirilmesi üzerinde durur (Aydın 2011: 11).

Bey unvanı 55 kez kullanılmıştır.

1.3. Çavuş

Türkçe Sözlük’te, “Osmanlı Devleti teşkilatında çeşitli hizmetler yapan görevli, Osmanlı ordusunda üst komutanların buyruklarını ast komutanlara ulaştıran görevli, Bir işin veya işçilerin başında bulunan ve onları yöneten sorumlu kimse” anlamlarına gelir.(TS: 403) Müller, eski Uygur metinlerinde *çabış* olarak kaydedilen kelimenin Osmanlı devrindeki *çavuşun* eski biçimi olduğunu ilk belirleyen kişidir. Köprülü, *çabışın* İslamiyet öncesi Türk devletlerinde, sarayda türlü hizmetlerde bulunan memur sınıfına ve orduda küçük bir askeri rütbeye tekabül ettiğini belirtir. *Çabış*, çeşitli biçim ve anlamlarla Farsça, Arapça, Kafkas dilleri, Balkan dilleri, Lehçe, Macarca, Ukraynaca ve Slovakçaya geçmiştir. Kelimenin Grekçe veya Farsça kökenli olabileceği üzerinde teoriler ortaya atılmıştır. *Çabış* unvanı User’e göre, Türkçe *çap-* “vurmak” fiilinin isim gövdesidir. Bu tezi, *yargan* ve *kapgan* unvanlarının *yar-* ve *kap-* fiillerinden türemiş olması desteklemektedir. “vurmak, yarmak, kapmak, kapıp almak” anlamlı fiillerden türeyen isimlerin, savaşçıl niteliklerin çok önemli olduğu eski toplumlarda unvan veya özel ad haline gelmesi tabiidir (User 2006: 225).

Askeri bir unvan olan *Çabış* Köktürkçe yazılı belgelerde Terhin ve Uybut I yazıtlarında şekliyle geçmektedir (Gömeç 2000: 133). Kâşgarlı’da ‘savaşta safları düzelten ve askeri zulüm etmeye bırakmayan kimse’ (DLT IV, 139) anlamlarında, Kıpçak alanında ise ‘padişahın önünde saygı ile bağırان adam’, “yaver, başdanışman, başkumandan, ordu komutanı” anlamlarıyla kullanılan bu unvan, Türkçenin sonraki dönemlerinde rütbece daha aşağı bir düzeye inmiştir (Aydın 2011: 13). *Çavuş* sözcüğü tarihi süreçte çeşitli kavramlara karşılık olarak kullanılmıştır. Osmanlı devlet teşkilatında çeşitli hizmetler yapan görevli. Çeşitli Türk devletlerinde haber götürän, haber yayan, karar ve hükümleri halka yayan kişi, bakım ve yapı işlerinde çalışan bazı görevliler: belediye çavuşu, hat

çavuşu, amele çavuşu. Halk arasında ululama olarak ve kimi esnaf örgütlenmelerinde ve dini kuruluşlarda rütbe ve görev adı olarak kullanılır (Eker 2007: 189-190).

Çavuş unvanı 6, çavuş-ağa birlikte 6, toplam 12 kez kullanılmıştır.

1.4.Çelebi

Türkçe Sözlük'te, Çelebi, “görgülü, terbiyeli, olgun (kimse), Bektaşî ve Mevlevî pîrlerinin en büyüklerine verilen unvan, Hristiyan tüccar” anlamlarına gelir. (TS: 411) Çelebi, Lehçe-i Osmani'de “okuma bilen, okumuş” anlamlarına gelmektedir Fatih dönemine kadar Osmanlı Padişahlarının erkek çocukları için kullanılan bir unvan olmuştur (Yakut 2006: 48).

Fâtih devrine kadar Osmanlı padişahlarının erkek çocuklarının unvanı olarak kullanılmıştır. Bilhassa Yıldırım Beyazıt'ın oğulları bu namla Osmanlı tarihine geçmişlerdir. Daha evvel hanedanın erkek çocukları babaları gibi «bey» tesmiye olunurlardı: Orhan Bey, Yakup Bey tarihe geçen adlardır (Pakalın 1993: 341-342). Tek örneği vardır.

1.5.Derviş

Türkçe Sözlük'te, “bir tarikata girmiş, onun kurallarına ve törelerine bağlı kimse, alperen, yoksulluğu, çilekeşliği benimsemiş kimse, alçak gönüllü ve her şeyi hoş gören kimse” anlamındadır. (TS: 509) Derviş kelimesi; bir şeyhin biati ve terbiyesi altında bulunan demek olduğu halde sonraları mânası şeyhe de, dervişe de tâmim edilmiş, “filân, falan şeyhin dervişidir” denildiği gibi “şeyh filân efendi hakikaten derviş bir adamdır” denilmeye de başlanmış olup, “mütevazî, ârif, kanaatkâr” manasında da kullanılırdı (Pakalın 1993: 428). Derviş unvanının 4 örneği vardır.

1.6.Devletlü

Türkçe Sözlük'te, Osmanlı Devleti'nde paşa, vezir vb. devlet adamlarına verilen unvandır.(TS: 515) Devletlü, önemli bir unvan olup, devletin çeşitli kademelerinde önemli görevlere gelen belirli bir zümre için kullanılmakta ve yazışmalarda mutlaka belirtilmektedir (Akçam 2015: 196). Devletlü unvanı 19 kez geçmektedir.

1.7. Efendi

Günümüzde bey unvanından farklı olarak özel adlardan sonra kullanılan ikinci derecede bir unvandır. Eğitim görmüş kişiler için özel adlardan sonra

kullanılır. Buyruğu yürüyen, sözü geçen kimse anlamındadır (TS:602). Okuyup yazması olanlara unvan olarak verilen bu tabir, “sahip, seyit, çelebi, hoca, molla, okumuş, manalarında kullanılırdı. Osmanlılar arasında 15.asrın ikinci yarısından sonra tahsil ve terbiye görmüş kimselere mahsus bir lakap olarak kullanılmış, yavaş yavaş çelebi kelimesinin yerini almıştır. Devletin yüksek memurlarından bazılarına efendi unvanı verilmesi adetti. XIX. asrın yarısından sonra bu unvan daha geniş bir surette kullanılmaya başlandı ve şehzadelere resmen efendi denilmesi bu devirde başladı. Padişahlar hakkında efendimiz şekli kullanılırdı. Halk arasında ekseriya Peygamber içinde kullanıldığı görülür. Padişah zevceleri hakkında “kadın efendi” unvanının kullanılması, şeyhülislâmlara efendi unvanı verildiği gibi, Hristiyan büyüklerine de efendi unvanı denilmiştir. Tanzimat’tan sonra, efendi unvanı, yalnız okuryazarlara ve mektep talebelerine tahsis edildiği için, alaylı zabitlerden okuma yazma bilmeyen mulâzım ve yüzbaşılara ağa denilirdi. Bugün de halk arasında umumiyetle tahsil ve terbiye görmüş olanlara efendi denilmesi adet olduğu gibi mevki ve rütbesi ne olursa olsun, terbiyeli ve çelebi adam manasında olmak üzere methetme maksadında efendiden adam tabiri kullanılmaktadır (Pakalın 1993: 505-506).

Efendi unvanı, eskiden sadece okuyup yazma bilenlere verilirken, günümüzde okuma yazma oranının artması, nedeniyle, unvandan ziyade bir hürmet ifadesi veya bir seslenme ünlemi haline dönüşmüştür. Efendi unvanı 58 kez kullanılmıştır.

1.8.Emir

Araplarda ve bazı Müslüman ülkelerde bir kavim, şehir veya ülkenin başıdır. (TS: 632) Bir kavmin, bir yerin reisi yerinde kullanılır bir tâbirdir. Osmanlı saltanatının münessisi Osman’dan başlayarak Yıldırım Bayezid’e ve hatta sonrakilere kadar birkaç padişaha “bey” denildiği gibi “emir” de denilirdi. Bayezid’in şehzadeleri, Çelebi, gibi emir unvanını da kullanırlardı. Hatta ismi “Birinci Süleyman” olarak Osmanlı padişahları silsilesine girmesi lâzım gelen “Süleyman Çelebi” paralarında emir kelimesini bile kullanmıştır. Sonraları azametleriyle mütenasip görmedikleri için bunu terk etmişlerdir. Emir eski İslâm devletlerinde kumandan yerinde de kullanılmıştır (Pakalın 1993: 526). Emir unvanı 4 kez kullanılmıştır.

1.9.Hacegân

Divan ve Babıâli dairelerindeki büro şefleri ile daha başka kimi görevlilere verilen yüksekçe bir aşama anlamındadır. (TTS) Mülkî teşkilat mensuplarına

verilen addır (Altunsoy 2006: 48). Devlet dairelerindeki yazı işlerinin başında ve Defterdarlık, Nişancılık gibi vazifelerde bulunanlar hakkında kullanılır bir tâbirdir. Hâcegan, halk tarafından hoca suretinde kullanılan Farsça hacenin cemidir. Hâce; efendi, aga, muteber zat, ev sahibi, reis, tüccar, muallim manalarına gelir (Pakalın 1993: 693).

Hâcegan unvanı 10 kez kullanılmıştır.

1.10.Hacı

Türkçe Sözlük'te, din buyruklarını yerine getirmek için hacca gitmiş Müslüman, Kudüs, Efes vb. kutsal bir yeri ziyaret etmiş olan Hristiyan (TS:825). Mekke'ye gidip İslâm farızasını ifa eyleyenler hakkında kullanılan bir tabirdir. Her sene İslâm afakından binlerce insan Beytullah'a teveccüh edip geldikleri için bu hususi ziyarete hac denilmiştir. Hristiyanların hac merkezleri sayılamayacak kadar çoktur. Kudüs bunların başında gelir. Fakat bu müesseseye en büyük kıymeti veren din müslümanlıktır (Pakalın 1993: 635-636).

“Hacı”, hac görevini yerine getirenlere verilen bir sıfat olup, Hacı unvanlı kimselere şeriye sicilinde oldukça fazla oranda tesadüf edilmiştir. Bu kimselerin toplumda saygın kimseler olması şahitliklerini de muteber kılmaktadır.

Hacı/El-Hac unvanı 61, Hacı-Ağa 30, Hacı-Bey 2, Hacı-Efendi 2, Hacı-Molla1, Hacı-Paşa 2 olmak üzere toplam 98 kez kullanılmıştır.

1.11. Han

Türkçe Sözlük'te, “Osmanlı padişahlarının adlarının sonuna getirilen unvan, Doğu ülkelerinde yerli beyler ve Kırım girayları için kullanılan unvan” şeklinde geçer. (TS:841) Osmanlı padişahları hakkında unvan olarak kullanılan bu tabir “ulus büyüğü, hane başı, hükümdar” anlamlarına gelir (Pakalın 1993: 723).

Barthold, “han” unvanının “kağan”ın kısaltılmış biçimi olduğunu düşünürken, Clauson, *kagan* ile *kan* unvanları arasındaki ilişkinin karanlık olduğunu, Doerfer ise *kan* ve *kagan* sözcüklerini aynı maddede ele alır. User'e göre han *kagan* unvanının büzölmüş biçimidir Gülensoy, ise, *T. / Mo. *kagan* > *ka'an* > *kaan* > *kân* > *han* biçiminde bir gelişimden söz eder (Aydın 2011: 15). Han unvanı 4 kez kullanılmıştır.

1.12.Hanım

Türkçe Sözlük'te, “kız ve kadınlara verilen unvan, toplumsal durumu, varlığı iyi olan, hizmetinde bulunulan kadın” anlamındadır. (TS:843) Kadınlar-

dan içtimaî mevkileri nispeten yüksek olanlar hakkında kullanılır bir tâbirdir. Daha yüksek mevki sahiplerinin kadınlarına “hanım efendi” denilir. Han lâfzına tenis alâmeti olan (m) in ilâvesiyle meydana gelmiştir. Fransızca “Prensın mûennesine (dişisine) “prensese” denildiği gibi vaktiyle “Hanların zevcelerine (karılarına) hanım” denilirdi (Pakalın 1993: 736). Hanım unvanı 4 kez kullanılmıştır.

1.13.Haseki

Türkçe Sözlük’te, “Osmanlı Devleti’nde bir görevde eskimiş olanlara verilen unvan. 2. Bostancı ocağının küçük dereceli subayları. Bostancı ocağının küçük aşamalı subayları 3. Osmanlı sarayında karavaşlar arasından seçilen padişah gözdesi” anlamıdadır.(TS: 852) Hasekiler merkezde ve taşrada olmak üzere iki gruptur. Ayrıca kendi içlerinde çeşitli derecelere ayrılmaktadır. Hasekiler sultan yalnız kalıp bir köşeye çekildiklerinde, gezintiye çıktığında, sultanın boş zamanlarında dahi ona hizmet ederler, sultanın huzuruna izin almaksızın kılışları ile çıkabilirlerdi (Altunsoy 2006: 51).

Osmanlılarda sarayda bir kısım erkekler için kullanılan bir deyimdir. Bunlara sadece “Haseki” de denirdi. Kadınlar arasında da bu unvanı taşıyanlar bulunduğu için birbirine karışmasın diye erkeklere “Haseki Ağası” denilmiştir. Haseki ağalığı bostancı başıdan sonra gelen bir mevki idi (<http://www.e-tarih.org/sozluk.php?sd=sozlukdetay&id=202>). Haseki unvanı 13 kez kullanılmıştır.

1.14.Hatun

Kadın, hanım, bayan, eř, zevce, yüksek makamdaki kadınlara ve hakan eşlerine verilen unvan: Bağdat hatun gibi, anlamlarına gelir (TS:858). Devlet idaresinde olan hak sahibi olan hükümdarın hanımları, kızları, hânedâna mensup prenlere denir (Altunsoy 2006: 51). Hatun unvanı 4 kez kullanılmıştır.

1.15.Hoca

Müslümanlıkta din görevlisi, Akıl öğretene, öğüt veren kimse, öğretmen anlamlarına gelir (TS:896). Muallim, müderris yerinde de kullanılan bir tâbirdir. Farsça olan bu kelime için Hüseyin Kâzım Beyin, Büyük Türk Lügati’nde “Efendi ve aga gibi unvan; ailenin büyüğü, ihtiyar, koca, yaşlı, zengin, hâkim, vali, zengin tüccar, âlim, fâzıl, muallim, müderris, mektep muallimi.” (Pakalın 1993: 946). Farsça’da hâce (çoğulu hâcegân), Türkçe’de hoca şeklinde söylenen kelimenin kökeni hakkında kesin bilgi yoktur. İran tarihi içinde Sâmânî-

ler döneminden (819-1005) itibaren sıkça rastlanan ve zamanla isim olarak “ev reisi, kethüdâ, şeyh, pîr, hükümdar, başbuğ, tâcir, kadın, gönül” ve sıfat olarak “zengin, büyük, yüce” gibi değişik anlamlar kazanan kelimenin Orta Farsça (Pehlevî) hutây “hudâ, tanrı” kelimesinden -ce küçültme ekiyle oluşturulan hutâceden hâceye dönüşerek ortaya çıktığı ileri sürülmüşse de bu görüş pek kabul görmemiştir. Fuad Köprülü, hangi Farsça kökten geldiği bilinmeyen kelimenin Farsça mı yoksa Türkçe kocadan mı geldiği sorusunu ortaya atarak Türkçe’nin çeşitli lehçelerinde yaklaşık Farsça’daki anlamları ile kullanılan kelimenin Oğuz kabileleri arasında yaşlı ve saygıdeğer kişiler için söylenen kocadan gelmiş olabileceği ihtimali üzerinde durur. Ancak bu ihtimal, söz konusu kelimenin ilk defa Farsça’da rastlandığı dönemde (IV./X. yüzyıl) Türkler’in İranlılar’ı ne derecede etkilediklerinin tespitine bağlıdır. Türkçe’de başlangıçtan itibaren “efendi” ve “bey” gibi geniş anlamda ve özel meslek erbabı için dar anlamda kullanılması kelimenin İran kökenli olma ihtimalini düşündürmekteyse de Reşîdüddin hâcenin Arapça veya Farsça değil Türkçe bir kelime olduğunu ve ihtiyar kimselerin bu şekilde anıldığını belirtir. Ak Orda, Gök Orda hânedanları ve Çağatay hanları içinde hâce unvanlı hükümdarların mevcudiyeti, bunun eski Türk ve Moğol geleneklerine dayandığı yolunda görüşlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Kelime, Sâ mânîler’den itibaren İran’da kurulan muhtelif İslâm devletlerinin teşkilâtında tarihî bir terim olarak kullanılagelmıştır. Sâ mânîler’de devletin önde gelen ricâli, şehirlerdeki nüfuzlu şahıslar için bir unvan olarak geçen kelime özellikle Gazneliler devrinde resmî bir mahiyet kazanmış ve hükümdardan sonra gelen vezir bu unvanla anıldığı gibi diğer bazı resmî ricâlin de unvanı olmuştur (Türkiye Diyanet Ansiklopedisi 1998: 186). Hoca unvanı 1 kez kullanılmıştır.

1.16.Kavas

Elçilik veya konsolosluklarda görev yapan hizmetli, Oklu asker, ok yapan, okçu anlamlarındadır (TS: 1109). Eskiden vezirlerin mahiyetlerinde kullandıkları silahlı adamlara verilen addır. Dört beş kavas bulunan vezirler vardır. Kavaslar eski şeklini Osmanlı hükümetinin sonuna kadar ecnebi sefaret ve konsoloshanelerinde muhafaza etmişlerdir. İnsanların biricik silahı oktan ibaret olduğu devirlerden kalma bir tabirdir. Eski zamanlarda ok atmak ve yay taşımak mutad idi. Büyüklerin önlerinde giden birisi ona ait yay ve okları taşırdı. İşte bu vazifeyi gören adama kavvas denilirdi. Kavas tabiri bundan kalmıştır. Sonraları Osmanlı teşkilatında padişahlardan aşağı rütbede bulunan devlet adam-

larının maiyetlerinde çalışan memurlara da “kavas” denilmiştir. Kavaslar silah taşıyarak sefirlerin ve konsolosların önlerinde gitmeyi yakın zamanlara 1908 inkılabına kadar muhafaza etmişlerdir (Pakalın 1993: 215). Kavas unvanı 3 kez kullanılmıştır.

1.17.Kethüda

Zengin kimselerin ve devlet büyüklerinin buyruğunda çalışan, onların bir-takım işlerini gören kimse (TS: 1149). Büyük devlet adamlarıyla zenginlerin işlerini gören adam hakkında kullanılan bir tâbirdir (Pakalın 1993: 251). Kethüda unvanı 13 kez kullanılmıştır.

1.18. Molla

Türkçe Sözlük’te, “büyük kadı, Medrese öğrencisi, büyük bilgin, dinî yönü ağır basan kimse” anlamındadır (TS: 1406).

Mevleviyyet payesini ibraz eden ulema hakkında kullanılan bir tabirdir. Sonraları zâdegandan olanlarla ilmi ve içtimai mevkii yüksek bulunanlar hakkında kullanılırdı. Birinci sınıf kadınlara da molla denilirdi. Mollanın lügat manası “âlim, fâdıl, fakih”tir. Müderrislerle yaşlılar medrese talebelerini isimleriyle çağırma, molla diye hitap ederlerdi (Pakalın 1993: 549). Molla unvanı 23 kez kullanılmıştır.

1.19.Paşa/Beşe

Beşe unvanı askeri statüyü gösteren unvanlardan biri olup, düşük rütbeli yeniçerilerdir. Bu unvan şeriye sicillerinde gün geçtikçe daha sık karşılaşılan bir unvan haline geldi (Açık 2016: 36). Cebecilerin de beşe unvanı kullandığı görülmür. Turan Açık, bu kapsamlı makalesinde beşe unvanını bilhassa yeniçeriler ve onların yanında cebeciler ile topçular tarafından kullanılan bir unvan olduğunu bildirir (Açık 2016: 49).

Türkçe Sözlük’te, Osmanlı Devleti zamanında yüksek sivil memurlara ve albaydan üstün rütbede bulunan askerlere verilen unvan, Osmanlılarda, sancakbeyi ve daha yüksek aşamalarda yöneticilere, albaydan daha yüksek aşamadaki askerlere, beylerbeyi ve vezirlere; Fatih Sultan Mehmet zamanına kadar yüksek bilimsel aşamalı kişilere verilen sandır. Yeniçeri ocağının kaldırılmasından sonra, daha çok general karşılığı olarak kullanılmış, daha sonra çıkarılan sivil aşamalardan mirülümera, beylerbeyi ve vezir aşamalarına yükselenlere de “paşa” denilmiştir. (TS: 1582)

Sivillerle askerlerin ileri gelenlerinin bir kısmına verilen resmî unvandır. Osmanlıların ilk devirlerinde bu unvan hanedan mensuplarıyla yalnız bir kısım idare adamlarına verilirken sonradan askeriden “mir-i liva “ ve ondan yukarı rütbede olanlarla mülkiyeden “vezir” “beylerbeyi” “mir-i miran” rütbelerine tahsis edilmiştir. Damat Paşa, Ağa Paşa gibi. Lehçe-i Osmanî’de “beşe, baş vüzera ve bazı ümeraya mahsus resmî unvandır. Kamus-u Osmani’de “paşa lâfzının aslı hakkında pek çok ihtilaf vardır. Lügat erbabının bazıları Farsça (Pay-ı şah) lâfzından muharref olduğuna, bazıları da Türkçe’ de büyük birader manasına olan Beşe lâfzının mürûr-i zamanla telaffuzunun “paşa”ya tahavvül eylediğine ve bir takım dahi evin, ailenin büyüğü, reisi demek olan “Baş ağa” dan tahrif edildiğine kail olmuşlarsa da Sultan Orhan’ın büyük biraderi Emir Alâeddin’e vezarete nasp ile ona “paşa” unvanını vermiş olmaları bu lâfzın Türkçe “Beşe” kelimesinden bozma olduğuna delâlet etmektedir (Pakalın 1993: 755).

Paşa unvanı 62 kez kullanılmıştır.

1.20.Reis

Türkçe Sözlük’te, başkan, lider, XVII. yüzyıla dek Osmanlı donanması komutanına verilen addır (TS: 1649). Bir şehrin, bir sanatkâr ve meslek grubunun başkanına bir cemaatin liderliğini yapan kimseye ve kendi bölgelerinde merkezi idarenin temsilcisi olarak devletle halkın münasebetini düzenleyen sivil memurlara verilen isimdir (Altunsoy 2006: 79). Reis unvanı 8 kez kullanılmıştır.

1.21. Saadetlü

Askerîden feriklere (Ferik: Büyük askeri rütbelerden birinin adıdır. Osmanlı ordu teşkilatında bu kelime bir kolorduyu teşkil eden yedi birlikten birinin adıdır (Pakalın 1993: 606). Mülkiyeden âlâ evvelleriyle Rumeli beylerbeylerine elkap olarak yazılan bir tabirdir. Bu gibilere yazılan yazılara Saadetlü efendim hazretleri suretinde yazılır, zarfların üzeri ile isimleri geçtikçe feriklerle beylerbeyilere Saadetlü...paşa hazretleri, ûlâ evvellerine Saadetlü ...beyefendi hazretleri denilirdi. Tanzimattan evvel Saadetlü tâbiri Padişahlar hakkında kullanılırdı. Ondan sonra bu tâbir, az görülerek ve rütbelerin ibdasından sonra da feriklerle ûlâ evvellerine ve beylerbeyilere elkab olarak kullanılmıştır (Pakalın 1993: 73). Saadetlü unvanı 4 kez kullanılmıştır.

1.22. Seyid

Bir topluluğun ileri gelen kişisi, Hz. Muhammed’in soyundan olan kimsedir. Tarih boyunca Hz. Muhammed’in aile ve yakın akrabası özellikle de kızı

Fatıma'nın iki oğlu vasıtasıyla devam eden soyundan gelenler İslam toplumlarında müstesna bir mevkiye sahip olmuş, onları sayıp sevmek dini bir vecibe kabul edilmiştir. İslâm Peygamberi'nin neslini devam ettiren, gerek devlet katında ve gerekse toplum içerisinde büyük saygı gören Âl-i Fâtıma mensupları için seyid terimi kullanılmıştır. Arap dilinde “yönetici ve öncü olmak, liderlik yapmak, hükmetmek, kadri yüce olmak” gibi anlamlara gelen “siyadet” kökünden türeyen seyid, “efendi, bey, önder, sahip, lider, ulu, faziletli, kerim, halim” gibi sıfat ve unvanları yüklenenler için kullanılır. Terim olarak seyid ve şerif ise “nesl-i pak-ı Muhammedi'ye mensup olup yüceltilmiş” anlamında Hz. Peygamber'in kızı Hz. Fatıma'nın Hz. Ali ile evliliğinden dünyaya gelen torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin ile onların soyundan gelenler için kullanılan bir unvandır. Al-i Fatıma'ya mensup olanlar için bu iki unvanın çoğulları “sadat, sade, eşraf”, kullanımı da yaygındır (Küçükaşçı 2009: 87-88).

Seyid, Hz. Muhammed'in torunu Hüseyin'in neslinden gelenler hakkında kullanılan bir tabirdir. Hasan'ın neslinden gelenlere Şerif denir. Seyid Arapça ulu, büyük, efendi demektir (Pakalın 1993: 200).

Seyid unvanı tek başına 18, diğer unvanlarla (Ağa, Bey, Efendi, El-Hac, Molla, Paşa) birlikte 15 olmak üzere toplam 33 kez kullanılmıştır.

1.23.Sultan

Türkçe Sözlük'te, “hükümdarların kullandıkları unvan, padişah: Kanuni Sultan Süleyman, padişahların erkek ve kız çocukları ile anne ve eşlerine verilen unvan: Naciye Sultan. Hürrem Sultan. Belli bir alanda en üst düzeyde olanlar için kullanılan bir sözdür” (TS: 1818).

Osmanlı padişahları hakkında, diğer İslâm hükümdarları gibi, unvan olarak kullanılır bir tâbirdir. Hükümdarlar hakkında kullanılan bu tâbirin ilkin Abbasî devleti vezirlerine verildiğini ve bu unvanla ilk anılan “Cağfer Bin Yahya” olduğunu (İbn-i Haldun) yazar (Pakalın 1993: 264). Sultan unvanına bir kez rastlanmıştır.

1.24. Şeyh

Tarikat kurucusu, bir tarikatta en yüksek dereceye ulaşmış olan kimse, tarikat büyüğü veya tarikat kollarından birinin başında bulunan kimse. (TS:1862) Bir kabile veya grubun lideri, reis, yönetici, devlet adamı anlamındadır. “yaşlı kimse” mânasına gelen şeyh kelimesi (çoğulu şüyûh, eşyâh, meşâyih) çeşitli İslâm devletleri ve toplumlarında saygınlık ifadesi olarak birçok anlamda kulla-

nılmıştır. Çeşitli ilim dallarında otorite kabul edilmiş âlimlere de şeyh denilmektedir: Şeyhü'l-müfessirîn, şeyhü'l-muhaddisîn, şeyhü'l-fukahâ, şeyhü'l-kurrâ, şeyhü'l-lugaviyyîn, şeyhü'l-müerrihîn, şeyhü'l-üdebâ, şeyhü'l-etıbbâ gibi. Bazan da şeyh kelimesi ilim dalına izâfetle kullanılırdı: Şeyhü'l-hadıs (Avcı 2010: 49). Şeyh unvanı 5 kez kullanılmıştır.

1.25. Zaim

Osmanlı İmparatorluğu'nda zeamet adı verilen toprakları tasarruf etme hakkına sahip olan kişilerdir. Zaim, topraktan elde ettiği gelirin ilk beş bin akçesi hariç sonraki her beş bin akçe için bir cebelu beslemek zorundadır (BTS) Şehirlere göre daha küçük yerleşim birimlerinin reislerine, zaim denir (Altunsoy 2006: 97). Zâim unvanı 7 kez kullanılmıştır.

2. LAKAP

Genellikle asıl adın önüne bir epitet (ad öncülü) olarak duran lakaplar, tek kelimelik bünyesinde bir çok anlamları gizlemektedir. Ya fiziki bir özellik, karakter yapısı, davranış şekli ya da kişinin başından geçen bir olay, lakabın kullanıldığı çevrede amaca uygun mesajları yollayacak biçimde lakap denilen tek kelimeye sığdırılmaktadır. Sığdırılma işleminde ise kinaye, teşbih, istiare, mübalağa, telmih, ve tariz gibi sanatların yardımı alınmaktadır (Boyras 1998: 113).

Lakap bir kimsenin ırk, fiziki, sosyal vb. bir özelliğinden kaynaklanan bir addır. Birey, kişiliğiyle ilgili ayırt edici bir özelliği, mensup olduğu aile, meşgul olduğu meslek ile anılarak yaşadığı toplumda tanınmasını kolaylaştırmak maksatlı aldığı isimler lakap olarak adlandırılır. Lakaplar henüz resmî nüfus kayıt sisteminden önceki dönemlerde bireylerin tanınmasına yönelik olarak önemli bir fonksiyonu üstlenmişlerdir.

Türkçede lakaplar konusunda birçok çalışma yapılmıştır (Atlı 2017: 101-133; Küçükaşçı 2009: 87-88; Akçam 2015: 195).

Çağdaş Türk lehçelerinde lakap sözü yaygın olarak kullanılmakta olup, Azerbaycan Türkçesinde laqap, Tatar ve Başkurt Türkçesinde lakap, Kazak Türkçesinde lakap, Özbek Türkçesinde lakab, Türkmen Türkçesinde lakam, Uygur Türkçesinde lakam şeklinde görülmektedir (Ercilasun 1991: 534-535).

Bir insana ad verilmesi o ulusun kültürüyle sıkı sıkıya ilişkilidir. Her ülkede bir takım ad verme gelenekleri vardır. İnsanoğlunun bu konuda ortak eğilimleri

olduğu gibi, toplumdan topluma birbirinden farklı, kendine özgü geleneklerin de olduğu gözlemlenir. İsimlerin veriliş sebepleri dinî, millî ve mahallî sebeplerle değişiklik gösterebilir (Şenel 2015:125). Lakaplar da bu açıdan değerlendirilebilir.

Dil ve kültür ayrılmaz bir bütündür. Her ikisi birbirini besleyerek bir milletin hayata tutunmasını sağlar. Bir milletin yaşam biçimi, kültürü dile etki eder (Aydoğmuş 2018:106). Toplum hafızasında muhafaza edilen ve nesilden nesile aktararak gelenekselleşen lakap ve sıfatlar genellikle, o kişinin gelmiş olduğu yöreden, mesleğinden, eğitim düzeyinden, işlemiş olduğu bir suçtan ya da onu diğer insanlardan ayıran fiziki özelliklerinden alınmaktadır. Soyadı kanunundan önce insanların birbirine karışmasını engellemek amacıyla verilen lakaplar, soyadı kanunundan sonra kişilerin beden durumları, kişilikleri, zekâ durumları, maddi durumları, bedeninin ve kıyafetlerinin temiz ya da kirli olması gibi pek çok özelliklerine göre insanlara çeşitli lakaplar verilmiştir. Üstelik lakap verme alışkanlığı o kadar benimsenmiştir ki bu lakapları derlemek için görüşülen çok sayıda kişi, yörede hemen hemen herkesin bir lakabı olduğunu ve yöredeki insanların ad ve soyadları olmasına rağmen pek çok kişinin lakabı ile tanındığını belirtmektedir. Demirci çalışmasında lakapların verilme gerekçelerini kırk dokuz maddeye dayandırmıştır (Över 2014: 33-34).

Ayrııcı ve belirleyici bir adlandırma yöntemi olarak kullanılan lakaplar soyadı kanununun çıkması ve şehirleşmenin artması ile kullanım oranının azalmasına rağmen tamamen ortadan kalkmamıştır.

Yerleşik ve yazılı bir kültürün etkili olduğu Osmanlı döneminde vezirlere ve padişahlara da lakaplar verilmiştir. Mutlak otoriteyi temsil eden padişahların lakapları karakter özellikleri, yaşadıkları tarihî olay, din, iş, uğraşı veya meslek alanlarından seçilmektedir. Dini kaynaklı olarak Osman Gazi'ye *Fahrüddin* "dinin övüncü", Yıldırım Bayezid'e *Celalüddin* "dinin yüceliği", Çelebi Mehmed'e *Gıyasü'd-dünya ve 'd-din* "dinin yayılması ve insanların iyiliği için uğraşan", Orhan Gazi'ye İhtiyarüddin "dinin seçtiği", I. Murad'a *Leysü'l-İslam* "İslam'ın arslanı" ve Şihabüddin "dinin cesuru" Orhan Gazi ve Yıldırım Bayezid'e *Seyfüddin* "dinin kılıcı", Orhan Gazi'ye Şücaüddin "dinin yiğidi" lakapları verilmiştir. Fiziki özelliklerine göre Osman Gazi'ye *Kara*, II. Osman'a *Genç*, II. Selim'e *Sarı*, karakter özelliklerine göre I. Mustafa ve I. İbrahim'e *Deli*, II. Mustafa'ya *Derviş*, I. Bayezid'e *Yıldırım*, II. Bayezid'e *Veli* sıfatları lakap ola-

rak seçilmiştir. Uğraşılara ve yapılan işe göre IV. Mehmed'e *Avcı*, I. Mehmed'e *Kirişçi*, II. Murad'a *Ebu'l-Hayrat* "hayırların babası", II. Mehmed'e *Ebu'l-feth* "fethin babası" veya *Fatih*, I. Murad'a *Hudavendigâr* "hükümdar", II. Süleyman'a ise *Kanuni* denmiştir. Savaş meydanında ölen I. Murad ve Yeniçerilerin katlettiği II. Osman ise şehid olarak anılmıştır. 600 yılı aşan Osmanlı tarihi boyunca vezirler memleketlerine ve etnik mensubiyetlerine göre

Arnavut, Boşnak, Bozoklu, Çandarlı, Giritli, Karamanlı, Kıbrıslı, Köprülü, Laz, Osmancıklı, Nevşehirli, Pargalı, Rum, Tekirdağlı, Tunuslu; baba adlarına göre İmamzade, Muhsinzade; mesleklerine göre Hazinekar, Kemankeş, Yemişçi; fiziki özelliklerine göre Bıyıklı, Boynueğri, Gedik, Hadım, Kara, Kel, Küçük, Semiz, Topal; kişiliklerine göre Deli, Koca, Melek, Öküz; sarayla ilişkilerine göre Damat lakabıyla anılmışlardır (Özkan 2016: 181-182).

Lakaplar, lakap takılan kişinin belirgin bir özelliğine bağlı olarak, bu özelliği tespit eden bir kişi tarafından takılabilir. Ayırıcı bir adlandırma olduğu için de zamana ve şartlara göre yaygınlık kazanır. Lakapların aslı işlevi tanıtmaktır, tanıtmayı yücelterek veya küçük düşürerek yerine getirebilir. Yüceltici lakaplar daha çok başarı odaklı olarak övünç ve özgüven duygusunu teşvik etmek üzere, küçültücü lakaplar ise dar grup ilişkilerine dayalı olarak yergi, alay ve şaka yollu adlandırmalarda ön plana çıkmaktadır (Boyraz 1998: 107-138).

Lakaplar, oluştuğu kültürün ve yöre insanının tabiata ve hayata bakış açısını ortaya koymanın yanı sıra halkın ad koymadaki üstün yeteneğini ve mizahi yönünü de ortaya çıkarmaktadır. Lakap kişi için sonradan tercih edilen verilen takılan yakıştırılan edinilen bir unvandır. Bunun yanında doğum ve ölüme bağlı lakaplar da vardır. Doğmadan önce lakap edinme:

Babanın ölümüyle ortaya çıkar; yetimlik durumu (*yetim ali, yetim ayşe* vb.)

Doğum sırasında lakap edinme: Annenin ölümüyle ortaya çıkar; öksüzlük durumu (*öksüz ali, öksüz ayşe* vb.)

Doğum ardınca lakap edinme: Doğum şekli, yeri ve vücut yapısına dair lakap verilmedir (Sakatlık topallık çolaklık körlük şişmanlık arıklık gürbüzlük vb.)

Ölüm ardınca lakap edinme: Ölüm şekli ve yerine dair lakap verilme durumudur. Bunun en bilinen örneği Hz. Ali'nin ağabeyi Cafer-i Tayyâr'dır. Ca-

fer, Mute savaşında iki kolu kesilerek şehit edilince Allah Resülü ona “kuş gibi uçan” anlamına gelen “*tayyâr*” unvanını vermiştir (Kibar 2017: 6).

Lakaplar kişinin ilk isminden sonra, bir kimsenin üstünlük veya eksikliği ni belirtmek; övmek veya yermek amaçlı kendisine yakıştırılmış veya takılmış adlardır. Bu yüzden lakapların doğuş nedenleri arasında meslek, çalışkanlık, tembellik, yerleşim merkezi, etnik köken, kıskanma duygusu, gıpta duygusu, fiziksel özellikler, çevreye karşı tutum, ailesi ile ilgili geçmişten gelen rivayet gibi özellikler yer almaktadır. İnsanların nüfus cüzdanı sahibi olmadığı ve onların kimlik bilgilerini düzenli bir şekilde tutacak resmi kurumların bulunmadığı dönemde, insanları birbirinden ayırt etmede kullanılan en önemli özellik, genellikle toplum tarafından, değişik nedenlerle ve tabii gerçekliğin bir parçası olacak şekilde, insanlara verilmiş olan lakap ve yakıştırmalardır (Özdemir 2016: 186).

Küçük toplumlarda, aynı isimde birden fazla kişinin olduğu durumlarda ayırt ediciliği sağlamak açısından lakap takmak doğaldır. Ancak bireylere lakap takarken, bireyin kişilik haklarına zarar vermeyecek, onurunu rencide etmeyecek lakaplar kullanmak esastır.

Hz. Peygamber bu konuda şöyle buyurmuştur: “Mü’minin mü’min kardeşi üzerindeki haklarından biri de onu sevdiği ismiyle çağırmasıdır. Onun için künye koymak, (güzel lakap takmak) sünnetten ve güzel adabtan sayılmıştır. Asr-ı Saadet döneminde sahabilerin çoğunluğu bu güzel vasıflarıyla meşhur olmuşlardır. Hz. Peygamber (sav) hayatı boyunca pek çok sahabeye hoşuna gidecekleri birtakım lakaplar vermiştir. Bunu Kur’an-ı Kerim, Hucurat süresinde (49/11)” “...birbirinizi kötü lakaplar takarak çağırmayın. « ayetiyle yasaklamıştır (Delice 1999: 165-167).

Lakap verme/kullanma resmî olarak 26 Kasım 1934 yılında kanunî düzenlemeyle yasaklanmıştır. Düzenlemenin ilk şekli şöyledir. “Efendi, bey, beyefendi, paşa, hanım, hanımefendi ve hazretleri gibi lakap ve unvanlar kaldırılmıştır. Erkek ve kadın vatandaşlar, kanunun karşısında ve resmî belgelerde yalnız adlarıyla anılırlar. Daha sonra bu kanuna hacı, hoca, hafız, ağa, molla kelimeleri de eklenmiştir (Atlı 2017: 108).

Meşhur İslâm düşmanlarından birisi olan Leheb suresinde geçen Ebu Leheb “alev babası” anlamındadır. İslâm’a ve Peygamber’e düşmanlıkta kocasına en büyük yardımı karısı Ümmü Cemile yapmıştır “hammâlete’l-hatab” (odun taşıyıcısı) lakabıdır (Delice 1999: 166).

Bazı unvan ve lakaplarda kişilerin toplumdaki statülerini yansıtmaları bakımından önemlidir. Sülale, etnik grup, memleket ve meslek adları aslında gerçekte birer lakap değildir. Ya fiziki bir özellik, ya fiziki bir kusur, karakter özelliği, davranış şekli, öne çıkan bir özelliği ile lakaplar Ancak o dönem soyadı kanunun olmaması sebebiyle bunlar kullanıldıkları kültürde o kişilerin tanınmalarını kolaylaştırdığı için birer lakap gibi değerlendirilmiştir.

2.1.Mensubiyete Dayalı Lakaplar

Lakapların, kişileri birbirinden ayırt etmeye yarayan semboller/simgeler olduğu görüşünden hareketle, kişinin mensup olduğu aile/ kabile/veya memleket bir tanımlayıcı unsur olarak lakaba dönüştürülmektedir. Aile soyadı kanunundan önce resmî kayıtlarda kişi adları baba adıyla birlikte geçmekteydi.

Oğlu ve zâde ile kurulmuş örnekler şunlardır. Zâde, Farsça bir sözcük olup, oğul, evlat anlamına gelir.(TS: 2219)

Oğlu ile oluşturulanlar (Cevdet oğlu Süleyman)	52
Zâde ile Oluşturulanlar (Tüğsüz-zâde Ömer Bey)	46
BabaMesleği+oğlu/zâde (Mûytab oğlu Mehmed)	43
TOPLAM	141

2.1.2. Mensup Olduğu Şehir/Yöre İle Oluşan Lakaplar

Ada (5), Akçaşehir (1), Arslan Bey (1) Bağçecik (6), Bağdad (1), Çaka (1), Çayırköy (1), Çini (1), Değirmendere (4), Değirmenköy (1), Döngel (2), Eşme (2), Gekbûze (1), Geyve (1), Halidere (1), Hanköy (1), Hendek (4), Hisarköy (3), Kandiye (1), Kalniye (1), Karatepe (2), Karaca (1), Karadere (1), Karapürçek (1), Karasu (1), Karatepe (4), Kaymas (1), Kayseri (1), Köseköy (3), Kullar (1), Kumar (1), Mar'aş (1), Medine (1), Midilli (1), Mihaliç (1), Nalılhan (1), Orçun (3), Sakız (1), Sapanca (3), Saray (1), Silivri (1), Şile (1), Van (1), Yuvacık (2)	
TOPLAM	47

2.2. Etnik Köken İle İlgili Lakaplar

Arab (2), Arnabûd (3), Boşnak (1), Kürt (2), Tatar (3)	
TOPLAM	11

2.3. Ailevi Durum/Akrabalık İle İlgili Lakaplar

Amuca (1), Bekâr (2), Kardaş (1), Kocakarındaş (1), Kayın (1), Yeğen (2), Yetim (1)	
TOPLAM	9

2.4. Kıyafet/Giyim Kuşam İle İlgili Lakaplar

Akkavuk (1), Kalafat (1) “aşağısı dar, yukarısı geniş bir tür yeniçeri başlığı, Osmanlı Devleti’nde vezir veya yüksek mevkide devlet adamlarının giydikleri bir başlık” (TS : 1039), (1), Peştamal (1)	
TOPLAM	3

2.5. Fiziksel Özellik/Dış Görünüş İle İlgili Lakaplar

Fiziksel özelliklere göre verilen lakaplar, kişinin fiziki özelliğine göre ve fiziksel olarak engeline dair olmak üzere ikiye ayrılmıştır.

2.5.1. Fiziksel Özelliklerle İlgili Lakaplar

Kişinin boyuna göre (uzun, kısa), zayıf ya da şişman oluşuna göre (ince, koca, pehlivan, tombalak, toraman, yarım) saç, sakal, bıyığına göre (kocabıyık, köse, kel), uzuvlarının büyüklüğüne göre (kocakulak), uzuvlarının güzelliğine çirkinliğine göre (burnu güzel, karakaş, karagöz), ten rengine göre (kara, sarı, altunî, zeytunî) şeklinde tasnif edilebilir.

Burnugüzel (1), Genç (1), İnce (3), Altunî (1) Kara (8), Sarı (1), Zeytunî (1), Karagöz (1), Uzun (6), Karakaş (1), Kel (1), Koca (1), Kocabıyık (3), Kocakulak (1), Köse (2), Küçük (2), Pehlivan (3), Tombalak (2), Toraman (1), Tügsüz (5)	
TOPLAM	45

2.5.2. Fiziksel Engel İle İlgili Lakaplar

Çalık “çarpık” (TS: 350) (3), Çolak (3), Sağır (2), Kör (1)	
TOPLAM	9

2.6. Huy/Mizaç/Davranış İle İlgili Lakaplar

Ballı (1): şanslı,(TS:193) Berbâd (1), Deli (7), Buruk (1), Çomar (1), Çomar : terbiyesiz, kaba, saldırgan kimse (TTAS), Çortma (1), Çort: Kaba, görgüsüz, uyuşuk(TTAS), Kahraman (3), Kurt (1), Peşinci (1), Sofu (1), Şatır (1), Tembel (2), Civelek (1)	
TOPLAM	22

2.7.Sosyal Statü İle İlgili Lakaplar

Köle (2), Kul (1)	
TOPLAM	3

2.8. Değerli Madenler İle İlgili Lakaplar

Altun (1), Gümüş (2)	
TOPLAM	3

2.9. Hayvan/Kuş İle İlgili Lakaplar

Çalıkuşu (1), Kanarya (1), Kuzu (2)	
TOPLAM	4

2.10. Meslek/Uğraşı İle İlgili lakaplar

2.10.1. Dokumacılık İle İlgili Lakaplar

Abacı: (3) Aba: Yünün dövülmesiyle yapılan kalın ve kaba kumaş, abacı: Aba yapan veya satan kimse (TS:1), Mûytâb : (5) kıl dokuyan, kıldan eşya yapan (Devellioğlu 2010:814)	
TOPLAM	8

2.10.2. Dericilik İle İlgili Lakaplar

Debbağ: (5) debbağ :deri terbiye eden kimse. (Devellioğlu 2010:192) (5), Haffâf: (1) Hâffaf: kavaf, ayakkabı , terlik vesaire yapan ve satan (Devellioğlu 2010:192) (1), Kara pabuççu: (2), Çizmecî: (1)	
TOPLAM	9

2.10.3. Yiyecek/içecek İle İlgili Lakaplar

Arpacı: (6), Aşçı: (2), Bağcı: (3), Bakkal: (12), Bostancı: (3), Değirmenci: (5), Ekmekçi: (6) Etmek: (6) Divanü Lügat-İt-Türk'te ekmek, (Atalay 1991:203) Helvacı: (6), İftarıcı: (1), Kasap: (5), Manav: (1), Saka: (1) evlere, çeşmeden su taşımayı iş edinmiş olan kimse (TS:1684), Şekerci: (1), Şerbetçi: (1), Zahirci: 1	
TOPLAM	60

2.10.4. Alet/Eşya İmalatı İle İlgili Lakaplar

Çıkrıkçı: (1), Eğeci : (2), Kavalcı: (2), Kazancı: (1), Kutucu (4), Mumcu: (3), Nalbur: (6), Oturakçı: (1), Saatçi: (1), Serrâc: (3) saraç, koşum ve eyer takımları yapan veya satan kimse. (TS: 1702) Tekerci: (1)	
TOPLAM	25

2.10.5. Ticaret İle İlgili Lakaplar

Attar: (9) köylerde hayvanla gezici satıcılık yapan (TS: 60) Mübâyacı: satın alan kimse (TS: 1428), Sermayeci: (3)	
TOPLAM	14

2.10.6. Taşımacılık İle İlgili Lakaplar

Arabacı: (2), Bâccı : (1) Baççı: yol güvenliğini sağlaması karşılığı olarak belli yerlerde belli tarifeye göre para alan görevlinin sanı. (TTAS) Gemici: (1), Hamal: (2), Katırcı: (1), Menzilci : (2) uzak yerlere menzil beygirleriyle giden posta tatarı, Salcı: (1)	
TOPLAM	10

2.10.7. Giyim- Kuşam İle İlgili Lakaplar

Terzi: (6), Dikici: (1), Kürkçü: (2)	
TOPLAM	9

2.10.8. Temizlik İle İlgili Lakaplar

Külhancı : (1) Hamam ocağını yakan kimse (TS:1281) Tellak: 1	
TOPLAM	2

2.10.9. Hayvancılık İle İlgili Lakaplar

Canbaz: (2) Cambaz : At Alıp Satan Veya Yetiştiren Kimse, (TS:343), Dombaycı: (1) Dombay: Manda, Su Sığırı. (TS:558), İnekçi: (1), Mekkareci: (1) Mekkâre : Osmanlı ordusunda taşıma işlerinde kullanılan at, deve, katır vb. hayvanlar, bu amaçla halktan ücret karşılığında kiralanan yük hayvanı.(TS:1363), Nalbant: (16)	
TOPLAM	21

2.10.10. Askeri Meslekler İle İlgili Lakaplar

<p>Baltacı (3) Yangın söndürme kuruluşlarında balta kullanan er, baltalı. (TS:195) Bamyacı: (1) Çelebi Sultan Mehmed'in saltanatının ilk zamanlarında kendisi bir müddet Merzifonda oğlu Murat'ta Amasya'da oturmuştu. Burada baba ile oğlun maiyetlerinde bulunan süvari askerleri karşılaşır harp oyunları yaparlardı. Merzifon'da pek büyük lahana Amasya'da iyi bamyacı çıktığından Merzifon'dan gelen askerlere "Lahanacı", Amasya'dan gelenlere "Bamyacı" denilirdi (Pakalın 1993: 158)., Barutçu (1), Cebeci: (4) Yeniçeri ordusunda silah yapan, onaran ve bakımı ile görevli bulunan, savaşta ordunun silah ve cephanesini ulaştırıran yaya kapıkulu ocaklarından bir sınıf asker (TS: 353) Çarkçı: (1) :Kesici aletleri çarkla bileyen kimse, bileyici, vapurlarda makine bölümünü yöneten kimse. (TS:396) Delibaşı: (3) Osmanlı ordusunda deli askerlerin komutanı, (www.tdk.gov.tr), Hendekçi (1), Kalyoncu: (2) kalyon eri, deniz eri. (TS:1051) Nişancı: (1) Padişah divanı üyesi, antlaşma, berat, menşur, name ve fermanların başına tuğra çeken görevli (TS:1476) Odabaşı: (2) Yeniçeri Ağası'nın emir çavuşları terfi edince odabaşı olurlar (Süslü-Urfalıoğlu 2012: 2868)., Sekban: (1) Osmanlılarda, sınır boylarında görev yapan bir asker sınıfı. (TS:1722), Sipahi: (4) Osmanlılarda tımar sahibi bir sınıf atlı asker. (TS: 1775) Subaşı (1) Acemi ocaklarında küçük aşamalı subay. Turnacı: (11) Yeniçeri Ocağında padişahla ava giden, av köpeklerine ve tazılara bakan, turna taşıyan bir sınıf asker. (TS:1814), Yamak: (1) Yeniçeri Ocağında topçu ve humbaracı gibi askerî kuruluşlarda aday olarak bulunan kimse.(TS: 2119), Yazıcı: (1) Orduda yazı işleri ile uğraşan er veya erbaş (TS:2154)</p>	
TOPLAM	38

2.10.11. Koruma Görevi İle İlgili Olan Lakaplar

<p>Kapıcı: (5) Osmanlı devlet teşkilatında saray kapılarını bekleyen görevli sınıfı. (TS: 1069) Korucu: (1) Orman veya kırsal bekçisi, Kırsal bölgede güvenlik güçlerine yardımcı olan sivil görevli(TS: 1069) Tüfekçi: (2) Padişahı ve sarayı korumakla görevli olanlara verilen ad. (TS: 2017) Hazinedar: (4) Bir hazineyi bekleyen, yöneten kimse. (TS:872)</p>	
TOPLAM	12

2.10.12. Din İle İlgili Lakaplar

İmam (7), Kurrâ: (1) Kur'an'ı yedi kıraet ve On Rivâyet dâhilinde okuyan üstad hâfizlar (Devellioğlu:2010: 357) Müderri (2), Müezzin (1), Papaz (1)	
TOPLAM	12

2.10.13. Bina Yapımı İle İlgili Lakaplar

Doğramacı (1), Dülger (1) , Horasancı (1) Horasan: Kiremit ve tuğla tozlarının kireç ve su ile karıştırılmasından elde edilen bir çeşit harç . (TS: 899) Kiremitçi (1), Sıvacı (4)	
TOPLAM	8

2.10.14. Diğer Lakaplar

Bahçıvan (1), Berber (5), Çırak (1), Eskici (3), Gümrükçü (1), Hancı (8), İğneci (1), Kağıtçı (1), Kahya (1), Kahveci (5), Kalaycı (4), Katip (3), Kömürcü (5), Mahzenci (5), Memur (1), Ormancı (1), Tellal (2), Tütüncü (3).	
TOPLAM	51

2.10. 15. Kötü Anlamlı Lakaplar

Hayırsız (1), Hırsız (1), Hödük (1), Yalancı (1)	
TOPLAM	4

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Toplam 635 unvan tespit edilmiştir. Ağa 189, Hacı 98, Paşa 62, Efendi 58, Bey 55, Seyyid 33, Molla 23, Çavuş 12, Devletlü 19, Haseki 13, Kethüda 13, Hacegan 10, Reis 8, Zaim 7, Şeyh 5, Saadetlü 4, Derviş 4, Emir 4, Han 4, Hanım 4, Hatun 4, Kavas 3, Hoca 1, Çelebi 1, Sultan 1 kez rastlanmıştır.

UNVAN			
Ağa	189	Zaim	7
Hacı	98	Şeyh	5
Paşa	62	Saadetlü	4
Efendi	58	Derviş	4
Bey	55	Emir	4
Seyyid	33	Han	4
Molla	23	Hanım	4
Devletlü	19	Hatun	4
Haseki	13	Kavas	3
Kethüda	13	Hoca	1
Çavuş	12	Çelebi	1
Hacegan	10	Sultan	1
Reis	8		
TOPLAM			635

Ağa unvanı en sık rastlanan unvandır. Hacı unvanı ise en sık rastlanan ikinci unvandır. Hacı unvanlı kimselerin Hâcegan unvanı tespit edilen örneklerde hep Efendi unvanı ile birlikte kullanılmaktadır.

Efendi sözcüğü, 19. yüzyılda sadece okuma yazması olanlar için kullanılmıştır. Ancak günümüzde okur yazarlığın artması ile, efendi unvanı genellikle okur yazar olmayan apartman görevlilerine veya hizmetlilere kullanılmaya başlayan bir hitap sözcüğüne dönüşmüştür.

LAKAP	
Meslek/Uğraşı	262
Mensubiyet Bildiren (Oğlu/zâde İle)	93
Mensup Olunan Şehir /Yöre	82
Fiziksel Özellik	57
Huy/mizaç/davranış	26
Etnik Köken	10
Ailevi durum/akrabalık	9
Renk	6
Hayvan/kuş	4
Dış Görünüş	4
Kötü Lakaplar	4
Kıyafet/giyim/kuşam	3
Sosyal statü	3
TOPLAM	563

MESLEK /UĞRAŞI İSİMLERİ	
Yiyecek/İçecek	54
Askerî	37
Alet/Eşya İmalı	25
Hayvancılık	21
Ticaret	14
Dini Görev	12
Koruma Görevi	10
Taşımacılık	10
Giyim Kuşam	9
Bina Yapımı	8
Dokumacı	8
Temizlik	2
Diğer	52
TOPLAM	262

Yiyecek/içecek sektörü ile ilgili meslekler ilk sıradadır. Askerî meslekler, Barutçu, Cebeci, Çarkçı, Hendekçi, Kalyoncu, Nişancı, Sipahi, Subaşı, Turnacı olmak üzere 2. sıradadır. Alet/eşya imalindeki meslek çeşitliliği 3. sıradadır.

Küçük düşürücü/kötü lakaplar sayıca 4 tane olup çok az kullanılmıştır. Bu da hem toplumumuzun nezaketinin bir göstergesi hem de ve mensup olduğumuz dinimizde kötü lakap takmanın günah sayılışı ile alakalıdır.

İncelenen şeriye sicilinde tespit ettiğimiz unvandan 25 unvandan sadece ikisi Hanım ve Hatun olmak üzere kadınlarla ilgili olup, kadınlarla ilgili lakaba ise hiç rastlanmaması dikkat çekicidir.

İncelenen şeriye sicilinde 51 adet gayr-ı müslim adına rastlanmış olup, genel sayı ile karşılaştırıldığında az bir orana tekabül etmektedir. Gayr-ı müslimlerin uğraştığı meslekler, abacı, aşçı, attar, bağcı, bakkal, berber, bostancı, değirmenci, doğramacı, ekmekçi, kasap, katırcı, kalaycı, kazancı, kiremitçi, kürkçü, terzi, tütüncü gibi mesleklerle meşgul olduğunu görmekteyiz.

Osmanlı devleti, arşivcilik anlayışına büyük önem vermiştir. Arşiv belgelerini hazine-i evrak olarak isimlendirmenin mantığında bile bu arşiv belgelerine verilen önem yatmaktadır. Osmanlı devletinin en önemli tarihi kaynaklarından biri olan şeriye sicil defterlerinde toplumun en küçük yapı taşı olan aile ilgili, boşanma, miras, borç, gibi olaylardan, devletin askerî, hukukî, idarî, ekonomik, vb. tüm sosyal politikaları hakkında bilgi sahibi olabiliriz.

Eşya isimleri, aşiret/sülale isimleri, unvanlar, lakaplar, köy/mahalle kişi isimleri, dinî hayat, işlenen suçlar (hırsızlık, öldürme), esnaf ve sanatkarlar, uğraş/ meslek isimleri, vergi miktarları, esnafların sayıları, ferman, berat, mektup gibi resmî içerikli yazışmalar vb. çok çeşitli konuları içeriyor olması ve bu belgelerin devlet görevlileri tarafından resmî bir evrak olarak tutulması yönüyle edinilen bilgilere güvenilirlik de kazandırmaktadır.

O dönemde soyadı olmadığı için kişiler genellikle meslekleri ve aile isimleriyle ayırt edilmektedir.

Osmanlı devletinin idari, içtimai, siyasî, askerî, hukukî, dil, nüfus, giyim/kuşam, diplomasi, aile yapısı, kültürel ve sosyolojik yönünü tam olarak tespit edebilmek için şeriye sicil defterlerinin incelenmesi büyük bir önem arz etmektedir.

KISALTMALAR

(BTS) Büyük Türkçe Sözlük

(GTS) Güncel Türkçe Sözlük

(TS) Türkçe Sözlük, (2005), Ankara, TDK Yay.

(TTAS) Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü

(TTS) Tarih Terimleri Sözlüğü

KAYNAKÇA

AÇIK, Turan (2016), “Beşe Unvanı Hakkında”, *Tarih Dergisi*, Sayı 62, (2015/2) İstanbul 2016, s. 38-39, s. 37-64.

AKÇAM, Zeki (2015), “XIX. Yüzyıl Kıbrıs Şer’iye Sicillerinde Lâkap ve Unvanlar”, *Türkbilig* 2015/29, s.195, s. 191-208.

AKGÜNDÜZ, Ahmed (2009), “İslam Hukukunun Osmanlı Devleti’nde Tatbiki: Şer’iye Mahkemeleri ve «Şer’iye Sicilleri””, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S. 14.

AKŞENER, Meral (1992), *İzmit Şer’iyye Sicili (4 Nisan 1805- 30 Kasım 1814) (4 Muharrem 1220-25 Şevval 1230)*, Danışman: Prof. Dr. Mücteba İlgürel, İstanbul 1992, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Tarih Bölümü, Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul.

ALTUNSOY, Zeynep (2006), *İlk Türk-İslâm Devletlerinde Kullanılan İdâri ve Askerî Terim ve Unvanlar*, Gaziosman Paşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Tokat.

ATLI, Sağıp (2017), “Manisa’nın Demirci İlçesindeki Lakaplar Üzerine Bir İnceleme”, *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.41, Haziran 2017, s.101-133.

AVCI, Casim (2010), “Şeyh”, *Türkiye Diyanet Ansiklopedisi Türkiye Diyanet Vakfı*, C.39, s.49-49.

AYDIN, Erhan (2011), “Yenisey Yazıtlarında Geçen Unvanlar Ve Unvan Niteleyicileri”, *Bellekten*, 2011-2, s. 5-26.

AYDOĞMUŞ, Erdal (2018), “Kazak Türkçesinde Akrabalık Terimleri”, *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı 65, Ocak Şubat, s. 106-114.

BOYRAZ, Şeref (1998), “Lakaplar Konusunda Bazı Dikkatler ve Bir Yöre Örneği”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, Sayı: VII, Sivas, 107-138.

DELİCE, Ali (1999), “Asr-I Saadet Ve Emevîler Döneminde Lakap Takma ve Halifelerin Lakapları”, *EKEV Akademi Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 1, Kasım 1999, 165-183.

DEVELLİOĞLU, Ferit (2010), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi.

EKER, Süer (2007), *Türk Dil Bilimi Bakımından Tarihî Askerî Terminoloji Modern Dönemde Rütbe ve Birlik Adları*, Ankara: Grafiker Yayınları.

ERCİLASUN, Ahmet Bican vd. (1991), *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I*, Ankara: KB Yayınları.

ERSOY, Osman (1963), “Şer’iyye Sicillerinin Toplu Kataloğuna Doğru”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, S. 3-4, XXI, Ankara, 33-65.

GEDİKLİ, Fethi (2007), “Şer’iyye Sicillerinin Hukuk Tarihi Açısından Önemi ve Sicillere Dayalı Araştırmalar”, *Dünden Bugüne Osmanlı Araştırmaları - Tespitler - Problemler - Teklifler-*, ed. Ali Akyıldız-Ş. Tufan Buzpınar-Mustafa Sinanoğlu, İstanbul: İSAM Yayınları.

GÖMEÇ, Saadettin (2000), “Kök Türkçe yazılı belgelerde Yer Alan Unvanlar”, *Türk Kültürü*, Sayı 443, Yıl XXXVIII, Mart 2000, 129-141.

“Hoca” (1998), Türkiye Diyanet Vakfı, Türkiye Diyanet Ansiklopedisi, C.18, 186-187.

İLGÜREL, Mücteba (1975), “Şer’iyye Sicillerinin Toplu Kataloğuna doğru”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S. 28-29, İstanbul.

İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil, (2008), ed. Coşkun Yılmaz, İstanbul: İSAM Yayınları.

KİBAR, Osman (2017), “Ağaköy Lakapları”, *Köy Lakapları Üzerine Bir Tasnif Denemesi*, Biga: Yarım Elma Kültür Yayınları.

KÜÇÜKAŞCI, Murad S. (2009), “Tarihi Süreçte Seyyid ve Şerif Kavramlarının Kullanımı”, *The Journal Of Ottoman.Studies*, XXXIII, Prof. Dr. Muhammer Kemal Özergen Hatıra Sayısı, İstanbul 2009, 87-129.

ÖVER, Adem (2014), “Avanos Yöresinde Lakaplar ve Bir Soyağacı Örneği”, *Avanos Sempozyumu*, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Kapadokya Uygulama ve Araştırma Merkezi, 23-25 Ekim 2014, Avanos Kaymakamlığı, Ankara, 33-46.

ÖZDEMİR, Seyhan, Ramazan ERDEM (2016), “Akademik Örgütlerde İdarî Personel İçin Kullanılan Lakaplar.Üzerine Bir Çalışma”, *V. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı – I*, 12-15 Mayıs 2016, Isparta, İstanbul 2016, s. 186, 185-196.

ÖZKAN, Nevzat (2016), “Adlandırma Yöntemi Olarak Lakaplar Ve Büyükkışla’daki Örnekleri”, *I. Uluslararası Bozok Sempozyumu 05-07 Mayıs 2016 Bildiri Kitabı*, Cilt: III, 180-189.

PAKALIN, Mehmet Zeki (1993), *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I*, İstanbul: MEB Yayınları.

SÜSLÜ, Özden, Nur URFALIOĞLU (2012), “Bir Osmanlı El Yazmasına Göre XVI. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu’nda Meslekler”, *38. ICANAS, Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, Bildiriler*, Cilt: 6, Ankara, 2865-2878.

ŞENEL, Mustafa (2015), “Adbilim Açısından Kişi Adlarının Yanlış Yazımına Örnek Bir Ad: Muhammed/T (Kars İli Örneği)”, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, Cilt 4, Sayı 7, Temmuz, 124-134.

TORUN, Yeter (2006), “Türkçede Unvan Grupları ve Diziliş Özellikleri Üzerine”, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.15, Sayı 1, 361-368.

Türkçe Sözlük (2005), Ankara, TDK Yayınları.

UĞUR, Yunus (2010), “Şer’iyye Sicilleri”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXXIX, İstanbul.

USER, Hatice Şirin (2006), “Eski Türkçede Bazı Unvanların Yapısı Üzerine”, *Bilig*, Güz/2006, Sayı 39.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı (1988), *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, Ankara TTK Yayınları.

YAKUT, Yakup (2006), *XIX. YY. Sonlarında İnegöl, C.233 Numaralı H.1313-M. 1892 Yılına Ait Şeriye Sicili Kayıtlarına Göre*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Isparta.

YILMAZÇELİK, İbrahim (1999), “Şer’iyye Sicillerinin Bir Merkezde Toplanması Hakkında Mülahazalar”, *I. Millî Arşiv Şûrası (Tebliğler Tartışmaları)*, Haz. Rahim Erişti vd. Ankara.

I. Millî Arşiv Şûrası (Tebliğler Tartışmaları) (1999), Haz. Rahim Erişti vd., Ankara.

Web Adresleri

Büyük Türkçe Sözlük, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts (erişim: 10.12.2018)

Güncel Türkçe Sözlük, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&view=gts (erişim: 10.12.2018)

Tarih Terimleri Sözlüğü, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime &guid=TDK.GTS.5c6c0755ba7bc2.21593082 (erişim: 10.12.2018)

Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_ttas &view=ttas (erişim: 10.12.2018)

<http://www.e-tarih.org/sozluk.php?sd=sozlukdetay&id=202> (erişim: 10.12.2018)

Ramazan KILIÇ

YABANCI DİL ÖĞRETİMİNDE ANADİL - HEDEF DİL YAPILARININ BAŞARIYA ETKİSİ

Nurullah KIRKPINAR

MİLLİ MÜCADELE YILLARINDA BOLŞEVİZM PROPAGANDASI VE ANADOLU BASINI 1919-1922

Nesrin GÜLLÜDAĞ - Halit BAŞ

1452 NUMARALI İZMİT ŞERİYE SİCİLİNDE YER ALAN UNVAN VE LAKAPLAR ÜZERİNE BİR İNCELEME

Rukiye ÖZDEMİR - Ahmet AYDIN

OSMANLI TARİH YAZICILIĞINDA MUHTASAR UMUMİ TARİHLER ÜZERİNE

Muhammet Ali HOROZ

17. YÜZYIL BAŞLARINDA GALATA'YA GELEN TİCARİ ÜRÜNLER VE GALATA CÜMRÜK BÖLGESİ

Mayrambek OROZOBAYEV

KIRGIZLARDAKİ AŞIKLIK GELENEĞİNİN YENİDEN DOĞUŞU ÜZERİNE

Mine TAŞDEMİR

SA'DU'LLÂHEL-HALVETİ'YE ATFEDİLEN ANONİM KASİDE-İ BÜRDE ŞERHİNE GÖRE NEFSİN MAHİYETİ VE ÖZELLİKLERİ

ANASAY

anasaydergisi@hotmail.com

